

Lucyna Przybylska

Sieć kościołów parafialnych w Gdyni

Od drugiej połowy lat dwudziestych, kiedy to w młodym mieście Gdyni znajdowały się dwa kościoły parafialne, ich liczba w 2000 roku wzrosła do dwudziestu ośmiu. Przedstawiając rozwój sieci rzymskokatolickich kościołów parafialnych w Gdyni, opisano ich rozmieszczenie, architekturę, kierunek ułożenia ołtarza głównego oraz zaprezentowano typologię tytułów kościołów. Jak dotąd, autorzy różnych opracowań zajmowali się jedynie historią budowy i wyglądem świątyń gdyńskich¹.

1. Rozmieszczenie

Rozmieszczenie kościołów parafialnych w Gdyni w 2000 roku przedstawia rycina 1. Cyfra na planie obok sygnatury kościoła odpowiada opisowi budynku kościelnego zawartego w tabeli 1. Oprócz kierunku usytuowania ołtarza głównego poszczególnych świątyń, w tabeli zawarto dzielnicę, w której znajduje się dany kościół. Charakterystyczne, że podział administracyjny miasta pokrywa się, z kilkoma wyjątkami, z podziałem na parafie.

Współcześnie w lokalizacji dwudziestu ośmiu kościołów parafialnych w mieście zauważyć można kilka prawidłowości. Po pierwsze, zwraca uwagę równomierne nasycenie kościołami dwudziestu czterech jednostek administracyjnych: w każdej dzielnicy Gdyni, oprócz Redłowa i Śródmieścia Kamiennej Góry, znajduje się kościół parafialny. Sześć dzielnic miasta posiada po dwa kościoły parafialne: Oksywie, Ciso-wa, Wielki Kack, Mały Kack, Śródmieście Centrum i Wzgórze św. Maksymiliana Kolbe. Mimo, że dzielnice Śródmieście Kamienna Góra i Redłowo nie posiadają własnego kościoła parafialnego, jednak w sąsiednich dzielnicach (Śródmieście Centrum i Wzgórze św. Maksymiliana Kolbe), znajdują się dwa kościoły, a jeden z nich zlokalizowany jest przy granicach obu dzielnic.

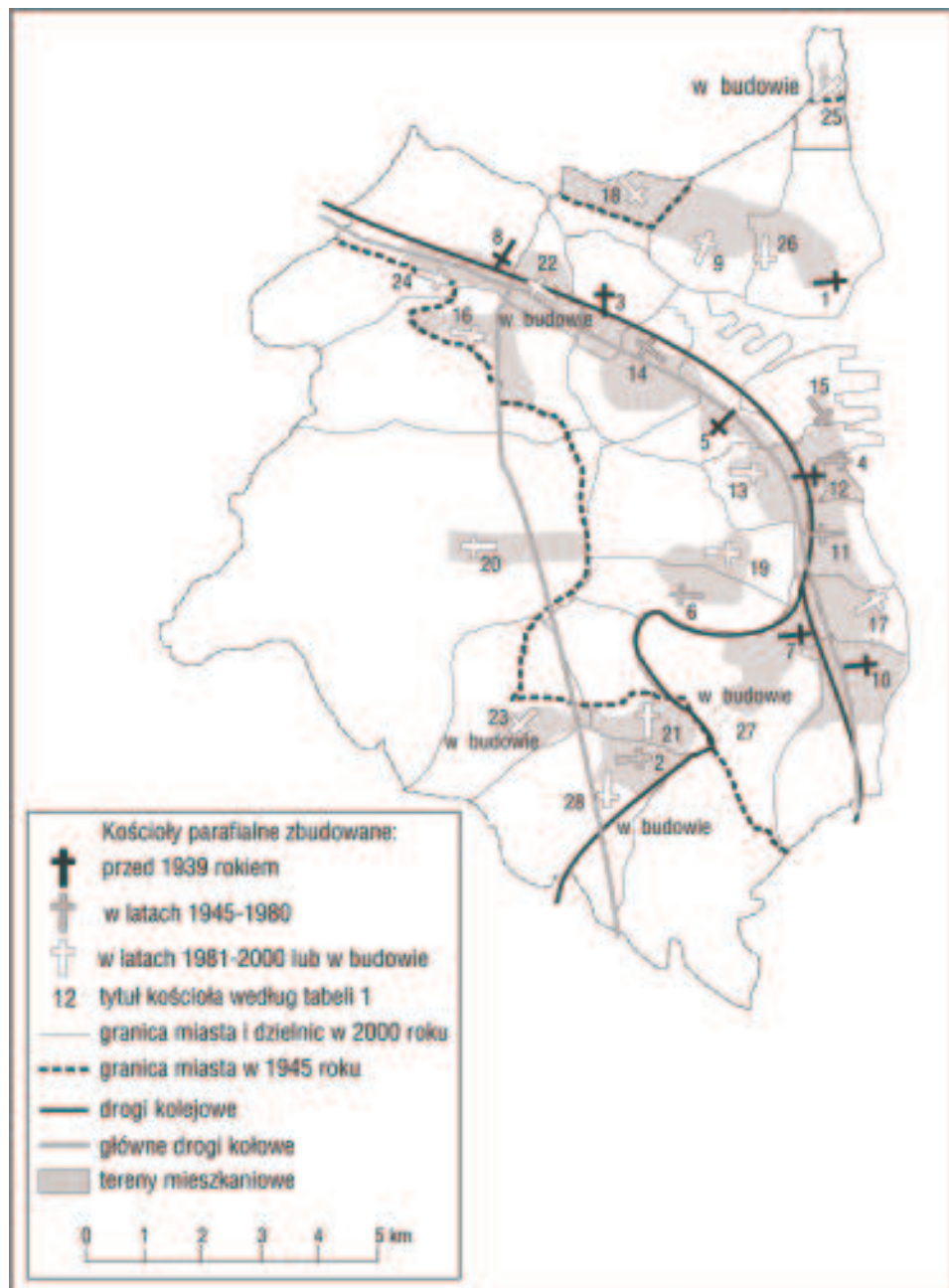
Po drugie, zdecydowana większość kościołów, bo dwadzieścia jeden, zlokalizowana jest na obszarze administracyjnym Gdyni z 1945 roku. Dodatkowo zauważyć można skupienie budowli sakralnych w najstarszej części Gdyni, czyli w dzielnicach położonych na wschodzie, a szczególnie w części współczesnego śródmieścia. Przy-

czyną takiego rozmieszczenia kościołów był najszybszy rozwój osadnictwa w tej części miasta; kościół parafialny wznoszony jest zawsze tam, gdzie dostęp do posługi duszpasterskiej miałaby jak największa liczba wiernych z danego terenu.

Na obszarach przyłączonych po wojnie do granic administracyjnych Gdyni znajdują się współcześnie siedem parafii, z których trzy najmłodsze dotąd sprawują msze św. w tymczasowych kaplicach. Na terenach północnych i zachodnich powstały w mieście dwa kościoły w latach 1989-1992: bł. Urszuli Ledóchowskiej i św. Pawła Apostoła a także kaplice przyszłych kościołów: Świętej Trójcy, Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski oraz św. Jerzego, poświęcone w 1990 roku. W dołączonym w 1953 roku do południowo-zachodnich granic Gdyni Wielkim Kacku znajdowała się już parafia z kościołem św. Wawrzyńca, lecz w związku z ekspansją budownictwa mieszkaniowego w tej części miasta erygowano dodatkowo w 1984 roku parafię Niepokalanego Poczęcia Maryi, której kościół konsekrowano 12 lat później oraz w 1998 roku parafię św. Karola Boromeusza, której kościół parafialny na razie zastępuje kaplica. Biorąc pod uwagę rozwój budownictwa mieszkalnego w części zachodniej miasta, należy przypuszczać, iż w Chwarznie-Wiczlinie i Dąbrowej w przyszłości zostaną erygowane nowe parafie i tym samym z czasem zostaną wzniesione nowe kościoły w Gdyni.

Kolejną prawidłowością w rozmieszczeniu kościołów parafialnych w mieście jest ich lokalizacja wzdłuż głównej osi komunikacyjnej (kolejowej i samochodowej) Gdyni. Przy drodze z Gdańska do Wejherowa (dalej do Szczecina) w odległości mniejszej niż 150 metrów usytuowanych jest osiem następujących kościołów: Matki Boskiej Bolesnej, Najświętszego Serca Pana Jezusa, św. Rodziny, św. Józefa, św. Mikołaja, św. Jana Chrzyciela i św. Alberta Chmielowskiego, Przemienienia Pańskiego, Chrystusa Dobrego Pasterza. Trzy inne: św. Antoniego Padewskiego, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, św. Stanisława Kostki znajdują się w promieniu 300-500 metrów od wymienionych dróg. Rozmieszczenie przy głównym ciągu komunikacyjnym miasta, (biegnącym z południowego wschodu na północny zachód), ściśle związane jest z usytuowaniem pierwszych terenów mieszkaniowych Gdyni wzdłuż jego biegu, w obniżeniu Pradoliny Kaszubskiej. Z jednej strony, granicą rozrastania się miasta było morze, z drugiej zalesione wzgórza morenowe. M. Sołtysik, omawiając plany zagospodarowania przestrzennego Gdyni w latach trzydziestych, stwierdza, iż głównym założeniem było „*powstrzymanie rozwoju zabudowy wzdłuż pasa dolinnego oraz istniejącej tu osi komunikacyjnej i ujęcie jej w układ radialny*”². Mimo że w drugiej połowie XX wieku dynamiczny rozwój miasta spowodował zagospodarowanie wyżej wzniesionych terenów, tuż za lasami Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego, jednak współczesny plan miasta nadal wskazuje na przyporządkowanie rozwoju zabudowy układowi transportowemu, powstałemu w fazie kształtowania się kompleksu portowo-miejskiego Gdyni³.

Natomiast po stronie zachodniej nowej obwodowej drogi z Gdańska do Szczecina, która omija centrum Gdyni, zlokalizowane są tylko trzy kościoły powstałe w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych: w odległości kilkudziesięciu metrów Matki Boskiej Różańcowej i po około 200 metrach bł. Urszuli Ledóchowskiej oraz św. Karola Boromeusza.

Ryc.1.
Kościoły parafialne w Gdyni w 2000 r.

2. Architektura

Wśród istniejących w 2000 roku na terenie Gdyni 28 parafii, siedem kościołów zostało zbudowanych przed 1945 rokiem: św. Michała Archaniola, św. Wawrzyńca, Matki Boskiej Bolesnej, św. Mikołaja, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, św. Rodziny oraz Przemienienia Pańskiego. Na murach pierwszych czterech wymienionych kościołów widnieją tablice informujące, że jest to obiekt zabytkowy miasta.

Średniowieczny rodowód posiada najstarsza świątynia w mieście, św. Michała Archaniola. Od 1224 roku istniał w Oksywiu przygodowy kościół, zniszczony w 1626 roku przez Szwedów, wkrótce jednak odbudowany. Po zniszczeniach wojennych w 1945 roku został zrekonstruowany jako jednonawowy z kwadratową wieżą.

W miejscu kościołów św. Wawrzyńca i Matki Boskiej Bolesnej już w XVI wieku znajdowały się świątynie rzymskokatolickie. Współczesny kościół św. Wawrzyńca został zbudowany w 1895 roku w neogotyckim stylu, w miejscu drewnianego pochodzącego z końca XVI wieku. Natomiast kościół Matki Boskiej Bolesnej ufundowany został w latach 1568-1572, a po zniszczeniach ostatniej wojny został rozbudowany i odremontowany w 1947 roku. Przy obu kościołach, jak i obok kościoła św. Michała Archaniola, znajdują się nieduże cmentarze.

Neogotycki kościół św. Mikołaja zbudowano w 1887 roku; we wschodniej części prezbiterium zachowały się mury świątyni z drugiej połowy XIV wieku. Po powiększeniu kościoła od północy w 1987 roku ołtarz główny, pierwotnie skierowany na wschód, został skierowany na północ.

Neobarokowy kościół Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski został zbudowany w latach 1922-1924. Na placu za starym kościółkiem w latach 1983-1986 stanęła bryła nowoczesnego kościoła filialnego. Wydaje się, że uwagę zwraca nie tylko nietypowy dla zabudowy centrum Gdyni wygląd kościoła Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, ale także estetycznie zagospodarowany plac wokół niego, wraz z zieleńcem, stylowymi lampami i ławkami. Trzeba także wspomnieć o wyróżnieniu pierwszego kościoła wybudowanego jeszcze we wsi Gdyni. Otóż w Roku Jubileuszowym 2000 został wyznaczony kościołem pielgrzymkowym jako jedyny w Gdyni i jeden z ośmiu w Archidiecezji Gdańskiej. Ponadto rok później kościół Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski podniesiono do rangi kolegiaty.

Z dwóch kościołów powstałych w mieście w pierwszej połowie lat trzydziestych na uwagę zasługuje kościół Św. Rodziny, zbudowany w latach 1931-1932, którego kompozycja opiera się na asymetrycznym zestawieniu poziomej bryły nawy głównej z pionem wieży. Kościół zaliczany jest do purystycznej odmiany funkcjonalizmu⁴. Natomiast kościół Przemienienia Pańskiego został zbudowany w 1935 roku jako prowizoryczny, ale masywny budynek.

Prezentując przedwojenne kościoły parafialne Gdyni, należy wspomnieć o pobudowanym na Oksywiu w latach 1935-1939 kościele garnizonowym pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej, filialnym kościoła św. Michała Archaniola. Świątynia ma układ trójnawowej bazyliki, pokrytej płaskim żelbetowym dachem.

Po wojnie, aż do 1981 roku, w kościele znajdował się magazyn zasolonych skór. W 1991 roku erygowano przy kościele parafię personalną Marynarki Wojennej.

W 1945 roku na terenie Gdyni, oprócz opisanych wcześniej przedwojennych kościołów, znajdowały się jeszcze dwa: św. Andrzeja Boboli oraz Podwyższenia Krzyża Św. i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny.

Współczesny dwukondygnacyjny kościół św. Andrzeja Boboli został rozbudowany w latach osiemdziesiątych na bazie starszego z lat pięćdziesiątych. Jeszcze wcześniej istniała na jego miejscu pobudowana w latach 1937-1939 świątynia, niedokończona i częściowo zniszczona w czasie wojny. Obok kościoła znajduje się cmentarz.

Pierwszy, drewniany kościół Podwyższenia Krzyża Św. i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny zbudowany został w drugiej połowie lat trzydziestych, a w 1945 roku wskutek działań wojennych spalony. Nowy, murowany na planie krzyża łacińskiego, postawiono w 1947 roku.

W latach 1950-1980 powstało w Gdyni pięć kościołów: Chrystusa Króla, św. Antoniego Padewskiego, Najświętszego Serca Pana Jezusa, św. Józefa oraz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Piotra Rybaka. Charakterystyczne, że wszystkie te świątynie, oprócz kościoła Chrystusa Króla, są budowlami dwukondygnacyjnymi.

Nowy kościół Chrystusa Króla został zbudowany w latach 1958-1959 i zdaniem J. Więckowiaka jego budowla nawiązuje do architektury klasycystycznej; elewacja frontowa „ożywiona jest nieczęsto spotykaną na tym terenie ośmiolistną rozetą”⁵. Po poprzednim kościele Chrystusa Króla, pochodzącym z lat trzydziestych i skierowanym wtedy ołtarzem na północ, pozostała wieża kościelna, współcześnie wolnostojąca kampanilla.

Kościół św. Antoniego Padewskiego został zbudowany w latach 1957-1960. Wraz z przedwojenną kaplicą i klasztorem ojców franciszkanów stanowi jednorodny kompleks zabudowań sakralnych nawiązujący materiałem budowlanym i wyniosłą wieżą do gotyku. Spośród innych kościołów Gdyni świątynię franciszkanów wyróżnia także podświetlenie jej w 1999 roku, co uczyniło ją widoczną wieczorem z wielu dzielnic.

Prawie w tym samym czasie, co kościół franciszkanów, bo w latach 1957-1961, powstał kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa. Zbudowany w 1929 roku drewniany kościół, stojący w miejscu współczesnego z betonu, należał do zmodernizowanej odmiany historyzmu, o czym świadczył, zdaniem M. Sołtysik, motyw monumentalnie założonych arkad zwieńczony trójkątną attyką⁶. Natomiast w nowym kościele na uwagę zasługują największe w mieście, i jedne z większych w kraju, organy o wymiarach 18 m szerokości i 8 m wysokości.

W hali kościoła górnego św. Józefa, w części prezbiterium, zwraca uwagę największa w Polsce północnej rzeźba sakralna z brązu, przedstawiająca Chrystusa Uwielbionego. Świątynia powstała w latach 1959-1979.

Kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Piotra Rybaka został wzniesiony w latach 1972-1977 przez ojców redemptorystów. Spośród innych świątyń miasta wyróżnia się elipsoidalnym kształtem oraz witrażami o bogatej kolorystyce i tematyce morskiej.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że ponad połowa gdyńskich kościołów parafialnych lub kaplic spełniających ich funkcje do czasu ukończenia budowy świątyni

została zbudowana w ostatnich dwóch dziesięcioleciach. Przyczyną ekspansji budownictwa sakralnego w tym okresie były uwarunkowania polityczne. Swobodne wzniesienie miejsc kultu, hamowane na różne sposoby w poprzednich dziesięcioleciach, umożliwiły dopiero zmiany rządu państwem po wydarzeniach w 1980 i 1989 roku.

W latach osiemdziesiątych, oprócz wspomnianego filialnego kościoła Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski – św. Andrzeja Boboli oraz przebudowanego kościoła św. Mikołaja, poświęcono w Gdyni dwie nowe świątynie: dwukondygnacyjny, zbudowany w latach 1975-1982 na planie elipsy, kościół Matki Boskiej Różańcowej oraz niewielkich rozmiarów kościół bł. Urszuli Ledóchowskiej, powstały w latach 1986-1989.

Ponadto w latach osiemdziesiątych rozpoczęto budowę kilku innych kościołów, które oddano do użytku w następnym dziesięcioleciu: w latach 1984-1992 powstał nowy kościół św. Stanisława Kostki (ojców jezuitów), 1987-1993 – kościół Niepokalanego Serca Maryi, 1987-1992 – kościół św. Pawła Apostoła, 1985-1994 – kościół Chrystusa Miłosiernego, w latach 1988-1997 kościół św. Maksymiliana Marii Kolbego. Dwie ostatnie z wymienionych świątyń posiadają tzw. dolny i górny kościół. Najciekawszą architekturą odznacza się zbudowany na planie krzyża greckiego kościół św. Pawła Apostoła, bowiem projektant przyjął koncepcję jego bryły przypominającą statek w budowie.

W latach 1992-1994 powstał nieduży kościół Ducha Św. i św. Katarzyny Aleksandryjskiej. Ponadto w latach dziewięćdziesiątych wzniesiono, choć jeszcze nie ukończono, budynek kościoła Chrystusa Dobrego Pasterza. Zaś obok nowego, niewykończonego budynku kościoła św. Jana Chrzciciela i św. Alberta Chmielowskiego stoi tymczasowa kaplica, w której nadal odbywają się nabożeństwa.

Oprócz wspomnianej kaplicy św. Jana Chrzciciela i św. Alberta Chmielowskiego, obecnie w mieście znajdują się dodatkowo cztery kaplice spełniające rolę tymczasowych kościołów parafialnych: Świętej Trójcy, Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski i św. Jerzego, św. Jadwigi Królowej oraz św. Karola Boromeusza.

Przyszły kościół Świętej Trójcy zaczęto budować w 1996 roku jako świątynię trójnawową, wspartą na szesnastu kolumnach z wyniosłą wieżą o iglicy osiagającej osiem metrów. Kaplicę – tymczasowy kościół, biskup poświęcił w 1990 roku.

Kaplica – kościółek Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski i św. Jerzego, poświęcona w 1990 roku, stała się miejscem sanktuaryjnym od 14. 06. 1992 roku, od dnia intronizacji Obrazu Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski, ofiarowanego przez ks. Eugeniusza Makulskiego, kustosza sanktuarium w Licheniu. W projekcie przyszłego kościoła, jak twierdzi J. Więckowiak, zupełną nowością dla architektury sakralnej Gdyni jest portalowa elewacja frontowa z rozetą i dwiema wieżami⁷.

Po erekcji parafii św. Jadwigi Królowej i św. Karola Boromeusza w 1998 roku pobudowano prowizoryczne, bardzo podobne do siebie kaplice: niskie, z dwuspadowym dachem, z tanich materiałów.

Opisując kościoły Gdyni, nie sposób nie wspomnieć o pełnieniu przez nie roli obiektów turystycznych. Wśród świątyń uznanych za zabytkowe najczęściej w przewodnikach po mieście wymieniany jest najstarszy kościół św. Michała Archanioła oraz najstarszy w śródmieściu kościół Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski. Praw-

dopodobnie najczęściej odwiedzaną przez zwiedzających Gdynię byłaby dziś Bazylika Morska. Zaprojektowany przed wojną kościół miał być monumentalną świątynią będącą wyrazem wdzięczności za odzyskanie dostępu Polski do Bałtyku. Z początku miał stać na Kamiennej Górze, później zmieniono jego miejsce na dzisiejszy Skwer Kościuszki, ale z braku funduszy nie doszło do realizacji śmiałej koncepcji⁸.

3. Układ osi

Charakterystyczne, że kościoły Gdyni, których korzenie sięgają kilkuset lat, były budowane, tak jak inne świątynie chrześcijańskie w tamtych czasach, w osi wschód-zachód. Kościoły Matki Boskiej Bolesnej, św. Michała Archanioła, św. Wawrzyńca oraz św. Mikołaja były orientowane, z klasycznym westwerkiem – wieżą wtopioną w bryłę z zachodu. W kościele św. Mikołaja ołtarz główny skierowany został na północ od 1987 roku, kiedy dobudowano do niego nawę, mimo że pozostawiono dawne, tradycyjne wejście do kościoła od zachodu.

Rozpatrując układ osi kościołów gdyńskich, czyli kierunków świata wejścia oraz głównego ołtarza świątyni, tradycyjnym układem wschód – zachód charakteryzują się, oprócz wcześniej wymienionych kościołów, kościół Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, Najświętszego Serca Pana Jezusa, Chrystusa Króla, św. Stanisława Kostki oraz św. Maksymiliana Kolbego. Świątynia stojąca w latach trzydziestych na miejscu współczesnego kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa również posiadała ołtarz główny zlokalizowany po stronie wschodniej. Natomiast przedwojenny kościół Chrystusa Króla skierowany był ołtarzem na północ, a przedwojenna kaplica św. Stanisława Kostki, spełniająca przez dziesiątki lat funkcje kościoła parafialnego, posiadała ołtarz po stronie zachodniej.

Na rycinie 1 góra część sygnatury krzyża łacińskiego wskazuje na położenie głównego ołtarza kościoła. W jednej z dokładniejszych dostępnych publikacji kartograficznych, jaką jest *Atlas Trójmiasta*⁹, prawie połowa sygnatur kościołów różniła się od dokonanych pomiarów w terenie przy pomocy kompasu, których wyniki zawarto w tabeli 1. Widocznie ten aspekt tematyki sakralnej nie należał do ważnych dla opracowujących plan.

W tabeli 1, obok pomiarów kierunków ołtarza w stopniach, znajduje się oznaczenie jednego z czterech głównych lub czterech pośrednich kierunków świata. Dany kierunek ołtarza zaklasyfikowano do jednego z ośmiu kierunków świata według następującego podziału róży wiatrów co 45⁰: północ (N) 337,5⁰ – 22,5⁰, północny wschód (NE) 22,5⁰ – 67,5⁰, wschód (E) 67,5⁰ – 112,5⁰, południowy wschód (SE) 112,5⁰ – 157,5⁰, południe (S) 157,5⁰ – 202,5⁰, południowy zachód (SW) 202,5⁰ – 247,5⁰, zachód (W) 247,5⁰ – 292,5⁰, północny zachód (NW) 292,5⁰ – 337,5⁰.

Zgodnie z wyodrębnionym podziałem do grupy ośmiu kościołów, których ołtarze skierowane są dokładnie na wschód, zalicza się dodatkowo kościół Matki Boskiej Różańcowej, którego ołtarz główny tylko nieznacznie jest odchylony od tego kierunku.

Natomiast w osi wschód – zachód, ale z kierunkiem zachodnim ołtarza, zbudowane są kościoły Podwyższenia Krzyża Św. i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, św. Antoniego Padewskiego, bł. Urszuli Ledóchowskiej oraz św. Jana Chrzyciela i św. Alberta Chmielowskiego. Najstarszy z wymienionych kościołów,

św. Antoniego Padewskiego, w przeszłości posiadał inne ułożenie głównego ołtarza: do czasu oddania do użytku nowego kościoła parafialnego jego funkcje spełniała kaplica z 1938 roku, której ołtarz skierowany jest na północ. W dwukondygnacyjnym nowym kościele ołtarze usytuowane zostały odwrotnie, na południe i dopiero od lat dziewięćdziesiątych, po przebudowie ołtarza w górnym kościele, jest on skierowany na zachód. Zatem współcześnie połowa kościołów parafialnych w Gdyni charakteryzuje się ułożeniem w osi wschód – zachód, z przewagą lokalizacji ołtarza po stronie wschodniej.

Siedem gdyńskich kościołów usytuowanych jest w osi północ – południe, z czego w czterech ołtarz skierowano na północ – św. Mikołaja po wspomnianej przebudowie, św. Andrzeja Boboli, Niepokalanego Serca Maryi, św. Jadwigi Królowej, a w trzech na południe – Przemienienia Pańskiego, Św. Ducha i św. Katarzyny Aleksandryjskiej oraz św. Karola Boromeusza. Ołtarze pozostałych ośmiu świątyń znajdują się w jednym z czterech pośrednich kierunków: trzech na południowym wschodzie – św. Piotra Rybaka i Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, św. Pawła Apostoła i Chrystusa Dobrego Pasterza, po dwie na północnym wschodzie i na południowym zachodzie: Chrystusa Miłosiernego, Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski i św. Jerzego, Św. Rodziny, Św. Trójcy. Jeden kościół, św. Józefa, posiada ołtarz po stronie północno-zachodniej. Zatem prawie tak samo liczna grupa świątyń posiada ołtarz skierowany w któryś z północnych kierunków, czyli na północ, północny-wschód lub północny zachód (siedem) oraz południowych, czyli na południe, południowy wschód lub południowy zachód (osiem).

Gdyby do omówionej wcześniej grupy kościołów o położeniu ołtarza po stronie wschodniej dodać grupę kościołów skierowanych na północny wschód i południowy wschód, a do grupy kościołów o zachodnim usytuowaniu ołtarza dołączyć te skierowane na północny zachód i południowy zachód, klasyfikacja taka podzieliłaby gdyńskie świątynie na czternaście kościołów zwróconych ołtarzem w kierunkach wschodnich i siedem zachodnich.

Jak twierdzi Y. Tuan, w architekturze orientowanie kościołów od najdawniejszych czasów jest dowodem uwrażliwienia na drogę przebywaną przez słońce¹⁰. Większość postdoryckich świątyń była zorientowana na wschód, który to kierunek kojarzył się ze światłem, niebem, wznoszeniem się. Chrześcijaństwo zaadaptowało starożytny kult słońca, nazywając Chrystusa „światłością wschodzącą na wschodzie”. W XX wieku, jak widać na przykładzie gdyńskich kościołów, przestano trzymać się sztywno tradycji wznoszenia kościołów skierowanych ołtarzem dokładnie na wschód. Współcześnie przy lokalizacji kościoła w mieście należy brać pod uwagę otaczające budynki i układ ulic, jak i wymiary parceli przeznaczonej pod przyszły kościół. Stąd w gęstej zabudowie miejskiej rzadko który kościół jest orientowany.

4. Tytuły kościołów

Ponieważ *Kodeks Prawa Kanonicznego* stwierdza, że każdy kościół powinien mieć swój tytuł, temu elementowi charakteryzującemu budynek kościoła poświęcono ostatnią część artykułu¹¹. Tytuł kościoła, popularnie zwany „wezwaniami”, jest czę-

Tab. 1.
Kościoły parafialne w Gdyni w 2000 roku

Numer na ryc. 1	Tytuł kościoła parafialnego	Dzielnica	Kierunek ołtarza głównego według:			
			Atlasu Trójmiasta		badań własnych	
1	św. Michała Archanioła	Oksywie	90 ⁰	E	90 ⁰	E
2	św. Wawrzyńca	Wielki Kack	90 ⁰	E	90 ⁰	E
3	św. Mikołaja	Chylonia Nowa	90 ⁰	E	0 ⁰	N
4	Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski	Śródmieście Centrum	90 ⁰	E	90 ⁰	E
5	Św. Rodziny	Grabówek	210 ⁰	SW	210 ⁰	SW
6	Podwyższenia Krzyża Św. i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny	Witomino – Leśniczówka	280 ⁰	W	280 ⁰	W
7	Chrystusa Króla	Mały Kack	90 ⁰	E	90 ⁰	E
8	Przemienienia Pańskiego	Cisowa	195 ⁰	S	195 ⁰	S
9	św. Andrzeja Boboli	Obłuże	20 ⁰	N	20 ⁰	N
10	Matki Boskiej Bolesnej	Ortowo	280 ⁰	W	90 ⁰	E
11	św. Antoniego Padewskiego	Wzgórze św. Maksymiliana	175 ⁰	S	270 ⁰	W
12	Najświętszego Serca Pana Jezusa	Śródmieście Centrum	90 ⁰	E	90 ⁰	E
13	św. Stanisława Kostki	Działki Leśne	90 ⁰	E	90 ⁰	E
14	św. Józefa	Leszczynki	295 ⁰	NW	295 ⁰	NW
15	Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Piotra Rybaka	Śródmieście – Port	150 ⁰	SE	150 ⁰	SE
16	Matki Boskiej Różańcowej	Pustki – Demptowo	200 ⁰	S	110 ⁰	E
17	Chrystusa Miłosiernego	Wzgórze św. Maksymiliana	45 ⁰	NE	45 ⁰	NE
18	św. Pawła Apostoła	Pogórze	180 ⁰	S	135 ⁰	SE
19	św. Maksymiliana Marii Kolbego	Witomino – Radiostacja	90 ⁰	E	90 ⁰	E
20	Bł. Urszuli Ledóchowskiej	Wiczlino – Chwarzno	0 ⁰	N	270 ⁰	W
21	Niepokalanego Serca Maryi	Karwiny	-	-	0 ⁰	N
22	św. Jana Chrzyciela i św. Alberta Chmielowskiego **	Chylonia	-	-	290 ⁰	W
23	Świętej Trójcy **	Dąbrowa	55 ⁰	NE	235 ⁰	SW
24	Chrystusa Dobrego Pasterza	Cisowa	255 ⁰	W	150 ⁰	SE
25	Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski i św. Jerzego **	Babie Doły	-	-	45 ⁰	NE
26	Ducha Św. i św. Katarzyny Aleksandryjskiej	Oksywie	110 ⁰	E	180 ⁰	S
27	św. Jadwigi Królowej **	Mały Kack	-	-	0 ⁰	N
28	św. Karola Boromeusza **	Wielki Kack	-	-	180 ⁰	S

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej 1996; Atlas Trójmiasta, 1997; J. Więkowski, Kościół Katolicki w Gdyni, Gdynia 2000.*

** Kierunek ołtarza głównego kaplicy; kościół w budowie.

ścią nazewnictwa religijnego, obok nazw ulic, placów, dzielnic, poprzez które Kościół rzymskokatolicki jest obecny w przestrzeni miejskiej.

W tabeli 2 przedstawiono typologię tytułów kościołów parafialnych w Gdyni. Podział na pięć grup – patrocinia trynitarnie, chrystologiczne, maryjne, anielskie i ha-

geograficzne – przyjęto za A. Witkowską, według której ten model typologii jest przejrzysty i przydatny w badaniach patrociniiów¹².

Wśród gdyńskich kościołów, tak jak i w całym Kościele, najliczniejszą grupę stanowią tytuły hagiograficzne, czyli zmarłych kobiet i mężczyzn oficjalnie uznanych przez Kościół za błogosławionych lub świętych. Z czternastu kościołów będących pod ich wezwaniem, trzy należą do kobiet – św. Jadwigi Królowej, bł. Urszuli Ledóchowskiej oraz św. Katarzyny Aleksandryjskiej. Ostatnia z wymienionych świętych jest patronką kościoła parafialnego razem z Duchem Św. – głównym patronem kościoła. W tym miejscu trzeba zauważyć, że do grupy kościołów o podwójnych tytułach należą w Gdyni dodatkowo cztery: Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Piotra Rybaka, Podwyższenia Krzyża Św. i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, św. Jana Chrzyciela i św. Alberta Chmielowskiego, Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski i św. Jerzego. W przypadku łączonych tytułów klasyfikacja ich do którejś z pięciu grup wezwań kościołów następowała według pierwszego członu.

Drugą grupę pod względem ilościowym stanowią kościoły o tytułach chrystologicznych (siedem), a zaraz potem maryjnych (sześć), z czego po pięć kościołów „dedykowanych” jest wyłącznie św. Maryi i Jezusowi Chrystusowi. Ponadto w każdej z tych grup znajduje się także jeden kościół o łączonym tytule: Podwyższenia Krzyża Św. i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny oraz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Piotra Rybaka. Tytuł Św. Rodziny, oznaczający trzy osoby: Jezusa Chrystusa, św. Marię i św. Józefa zaliczono za A. Witkowską do tytułów chrystologicznych¹³.

Najmniej licznie reprezentowane są w Gdyni kościoły poświęcone aniołom – tylko św. Michałowi Archaniołowi, oraz tajemnicy Boga Trójjedynego tylko dwa – Świętej Trójcy oraz Ducha Św. i św. Katarzyny Aleksandryjskiej. Warto też zwrócić uwagę, że wśród gdyńskich świątyń, w grupie tytułów trynitarnych, nie można spotkać nazw dotyczących Boga – Ojca lub Jego przymiotów, np. Opatrzności.

J. Więckowiak podaje kilka szczegółów związanych z wyborami wezwań kościołów w Gdyni. Zanim dokonano wyboru patronki dla kościoła Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, brano pod uwagę inne propozycje: „*Rybacy byli za św. Piotrem, inni za Janem Chrzycielem, a również za św. Michałem. Ostatecznie przeważył tytuł, którego rzecznikiem był wojewoda pomorski Stanisław Wachowiak*”¹⁴.

W dniu erekcji parafii w Babich Dołach nosiła ona tytuł św. Jerzego, jednak „ze względu na wspólnotę nowej parafii, proboszcz zabiegał, aby Matka Boska była patronką główną parafii”¹⁵. Obraz Matki Boskiej Licheńskiej z białym orłem na piersi jest symbolem opieki Maryi nad polskim żołnierzem, a główną grupę zawodową wśród parafian stanowią właśnie żołnierze zawodowi.

Wybór patronów dla kościołów św. Andrzeja Boboli, bł. Urszuli Ledóchowskiej, św. Jadwigi Królowej oraz św. Maksymiliana Kolbe związany jest z rozwojem kultu wymienionych osób. Kanonizowany w 1938 roku Andrzej Bobola stał się patronem budowanego w tym czasie kościoła na Obłuzu. Beatyfikowaną w 1975 roku Urszulę Ledóchowską wybrano na patronkę parafii i kościoła w Chwarznie w 1984 roku. Kanonizowaną w 1997 roku św. Jadwigę Królową uczyniono rok później patronką

Tab. 2.
Typologia tytułów kościołów parafialnych w Gdyni

Trynitarne	Chryologiczne	Maryjne	Anielskie	Hagiograficzne
Świętej Trójcy	Świętej Rodziny	Matki Boskiej Bolesnej	św. Michała Archanioła	św. Jadwigi Królowej
Ducha Św. i św. Katarzyny Aleksandryjskiej	Chrystusa Dobrego Pasterza	Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski		św. Karola Boromeusza
	Chrystusa Miłosiernego	Matki Boskiej Różańcowej		św. Antoniego Padewskiego
	Chrystusa Króla	Niepokalanego Serca Maryi		św. Maksymiliana Marii Kolbego
	Przemienienia Pańskiego	Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski i św. Jerzego		św. Jana Chrzyciela i św. Alberta Chmielowskiego
	Podwyższenia Krzyża Św. i Niepokalanego Poczęcia NMP	Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Piotra Rybaka		bł. Urszuli Ledóchowskiej
	Najświętszego Serca Pana Jezusa			św. Stanisława Kostki
				św. Mikołaja
				św. Andrzeja Boboli
				św. Wawrzyńca
				św. Pawła Apostoła
				św. Józefa

Źródło: opracowanie własne

jednej z dwóch najmłodszych parafii w Gdyni. Wyniesiony na ołtarze w 1982 roku św. Maksymilian Kolbe również rok później został wybrany na patrona nowo utworzonej parafii na Witominie. Podobnie na tytuły wspomnianych kościołów poświęconych Maryi wpływ miał rozwój kultu Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w latach dwudziestych i Matki Boskiej Licheńskiej Bolesnej Królowej Polski w latach dziewięćdziesiątych.

Znamienne są także tytuły kościołów i parafii prowadzonych przez zakonników. Jezuici i franciszkanie obrali sobie patronów wywodzących się ze swoich zakonów (św. Stanisław Kostka, św. Antoni Padewski). Natomiast redemptoryści, powołani przez biskupa do prowadzenia Duszpasterstwa Ludzi Morza w Gdyni, podkreślili charakter swojej misji w wyborze dwuczłonowego wezwania – Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Piotra Rybaka.

Na pytanie czy istnieje jakaś prawidłowość, w wyborze wezwań kościołów w Gdyni, należy odpowiedzieć, że tak jak w całym Kościele powszechnym często na wybór patrona wpływ mają upodobania (decydentów, do jakich należą fundatorzy, biskupi czy pierwsi proboszczowie kościołów), a także rozwój kultu pewnych świętych czy nawet – o czym wspomina A. Witkowska – swoista „moda” na określone patronie¹⁶.

Podsumowując, w rozmieszczeniu 23 kościołów parafialnych i 5 kaplic spełniających tymczasowo ich rolę występują dwie prawidłowości: większość usytuowanych jest w dzielnicach Gdyni przyłączonych do granic administracyjnych przed 1945 rokiem. Ponadto prawie połowę z nich zlokalizowano wzdłuż dawnej, wiodącej przez centrum miasta, głównej linii komunikacyjnej Gdańsk – Gdynia – Szczecin.

Cztery gdyńskie kościoły uznano za obiekt zabytkowy: św. Michała Archanioła, Matki Boskiej Bolesnej, św. Mikołaja, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski. Najliczniejszą grupę wezwań kościołów stanowią tytuły hagiograficzne (połowa). Natomiast z przeprowadzonej analizy usytuowania kościołów gdyńskich według stron świata wynika, iż w ułożeniu ich ołtarzy głównych zdecydowanie przeważają kierunki wschodnie. Największą grupę stanowią zarówno świątynie skierowane ołtarzem dokładnie na wschód (prawie 1/3), jak i o ułożeniu wschodnim lub nieco odchylone od tej strony świata (ponad połowa). Charakterystyczne, że ołtarze po stronie wschodniej posiadają świątynie zbudowane do lat trzydziestych.

Przypisy:

¹ Pierwszym i najobszerniejszym opracowaniem historii Kościoła katolickiego w Gdyni jest praca J. Więckowiaka, *Kościół Katolicki w Gdyni*, Gdynia 2000. Monografii doczekało się pięć gdyńskich parafii i kościołów: K. Wójcicki, *50 lat parafii św. Andrzeja Boboli w Gdyni Obłuzu*, Gdynia 1988; J. Więckowiak, *Gdynia. Maty Kack. Parafia i kościół Chrystusa Króla*, Gdynia 1990; K. Wójcicki, *50 lat parafii świętego Antoniego w Gdyni*, Gdynia 1999; J. Jarmakowski, A. Rybicki, *1949-1979. 30 lat parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni*, Gdynia 1979; J. Marcinek, *Kościół Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Gdyni. 1920-1939. Historia budowy i rozwoju*, Gdańsk 1996.

² M. Sołtysik, *Gdynia, miasto dwudziestolecia międzynarodowego, urbanistyka – architektura*, Warszawa 1993, s. 280.

³ J. Skupowa, *Funkcja transportu w rozwoju przestrzennym Gdyni*, Gdańsk 1976.

⁴ Obok kościoła Św. Rodziny, z kościołów powstałych lub zaprojektowanych dla Gdyni w latach trzydziestych, M. Sołtysik uważa za najciekawsze architektonicznie Najświętszego Serca Pana Jezusa, garnizonowy i Bazylikę Morską; im też poświęca specjalny rozdział. M. Sołtysik, dz. cyt.

⁵ J. Więckowiak, 1990, dz. cyt. s. 59.

⁶ M. Sołtysik, dz. cyt.

⁷ J. Więckowiak, 2000, dz. cyt.

- ⁸ Historię starań o budowę Bazyliki Morskiej w Gdyni dokładnie opisuje J. Marcinek. Natomiast M. Sołtysik omawia projekt bazyliki. J. Marcinek, dz. cyt. M. Sołtysik, dz. cyt.
- ⁹ *Atlas Trójmiasta 1:15 000*, Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa 1997.
- ¹⁰ Podstawowe znaczenie kierunku wschodniego w chrześcijańskim kosmosie jest ewidentne w kolistych mapach średniowiecznych, na których wschód znajduje się u góry. Y. Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, Warszawa 1987, s. 126.
- ¹¹ *Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1984, kanon 1218.
- ¹² A. Witkowska, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 57 i nast.
- ¹³ Tamże.
- ¹⁴ J. Więckowiak, 2000 (za: J. Szarkowski, 1920-1980), dz. cyt., s. 130.
- ¹⁵ J. Więckowiak, 2000, dz. cyt., s. 487.
- ¹⁶ A. Witkowska, dz. cyt.

Network of parish churches in Gdynia (SUMMARY)

Since the origin of the town of Gdynia in the second half of 1920s, the number of parish churches has grown from two to 28. The description of the parish churches includes their location, architecture, orientation of the main altar and a typology of the church names.

There is a certain pattern in the spatial distribution of the 23 parish churches and five chapels, which play the temporary role of parish churches. Most of them are located in neighbourhoods absorbed by the town before 1945 and nearly half of them are located along the former main city-centre road connecting Gdańsk, Gdynia and Szczecin.

Four churches have the status of monuments: Michelangelo, Our Lady of Sorrows, St Nicolas and Our Lady the Queen of Poland. A half of all churches bear hagiographic names.

The altar orientation analysis has shown the dominance of eastern direction. More than half of all churches are oriented to the east or only slightly off this quarter and almost a third of all churches are oriented due east. Typically, churches built before the end of 1930s have their altars to the east.

Lucyna Przybylska mgr
doktorantka w Zakładzie Geografii Religii
Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytetu Jagiellońskiego
Kraków

